

CONVERSACIÓN CON CARLOS CASARES

Ana María Platas Tasende
 Instituto Rosalía de Castro
 Santiago de Compostela

O solpor dunha tarde de verán adoita ser propicio para a conversación. Non resulta difícil entrar nela con Carlos Casares, persoa comunicativa e amable.

Casares (Ourense, 1941) foi universitario en anos próximos ós nosos, frecuentador ás veces dos mesmos lugares, transeúnte polas mesmas rúas, sufridor das mesmas carencias e dos mesmos excesos. Conserva intacto o brillo agudo daquela mirada que, desde tan cedo, soubo captar lucidamente o mundo, loitar por melloralo e transmutar moitas das súas facetas ata os ficticios eidos da realidade literaria.

Pasaron moitos anos, sen embargo. Non é doado esquecer tódolos cambios que trouxeron mentres cada un de nós ía facendo o seu camiño. Uns cantos aspectos ruíns da España daquela dilatada posguerra foron quedando atrás. Non perduran tampouco certas cousas inesquecibles, non todas merecentes de nostalgia, dun illadísimo Santiago incapaz de abranguelas ilusións dos que acabaron marchando.

Quedaron outros. Algúns con indubidables inclinacións políticas, entre

eles Casares, habían padecer, a prol da liberdade e dos dereitos democráticos, as represalias dun escuro goberno central que tentaba reafirmarse máis canto máis evidente era a súa agonía.

As dificultades que lle entorpeceron a vida de estudante e de docente non conseguiron afastalo das súas ideas nin murcharlle a decidida vocación de escritor. Do ano 1967 é a primeira obra, *Vento ferido*, conxunto de contos que, coa novela *Cambio en tres*, publicada dous anos despois, lle fixeron acadar de inmediato a primeira liña da narrativa galega do momento. Os dous textos amosan unha prosa audaz na que se plasman os máis avanzados procedementos experimentais, daquela en voga na narrativa occidental.

Se ben estes inicios contribuíron moi profundamente á renovación da nosa novela, as preferencias literarias de Casares, menos debedoras da moda, foron decantándose co tempo cara a novas e persoais maneiras. O escritor, que aínda en 1975, con *Xoguetes para un tempo prohibido*, conservaba o gusto pola experimentación, andaba xa á procura dun estilo máis natural e máis sinxelo

que ía ser no futuro o que, por esencia, identificase a súa obra.

De 1979, *Os escuros soños de Clío*, onde volve ós relatos curtos, vén sendo unha contribución ó cultivo do realismo máxico e quizais tamén a lembranza, máis que dos mestres hispanoamericanos, da admirada inventiva de Cunqueiro.

Ilustrísima, publicada en 1980, é, non obstante, a novela que marca dun xeito definitivo a entrada nunha nova etapa, caracterizada polo agarimoso pulimento dunha prosa que agroma chea de frescura. O autor, paciente estilista, abeira os límites desa rara arte da sinxeleza expresiva, que alcanza en cada frase a nitidez e a exactitude polas que tantos, conscientes das súas trabas, pelexan e suspiran.

Esa atención ó estilo non agocha a alta capacidade imaxinativa vertida nas obras, que chega ó cumio en *Os escuros soños de Clío* e que é proclive á mestura do histórico e o fabulado nos personaxes e á recreación rememorativa de mundos máis ou menos próximos. Neles, temas como os da intransixencia, a violencia ou o poder transmiten, moitas veces tinguida de humor e de ironía, a actitude comprometida dun home que espalla polas súas páxinas, a modo de ficcións, testemuños e críticas dos tempos amargos que a uns ou a outros, en ocasións a el mesmo, lles correspondeu sufrir.

Non parece Casares un escritor disposto a entregar ó seu público novidades a curto prazo, a pesar do recoñecemento

que supoñen os moitos galardóns merecidos (Premio Xunta de Galicia á Creación Literaria, Premio Otero Pedrayo das Deputacións Galegas, Premio Literario Ánxel Fole, Premio Galaxia de Novela, Premio da Crítica Galega, Premio Losada Diéguez...), pois, en efecto, desde *Ilustrísima* ata a tamén espléndida *Os mortos daquel verán* (1987), e de aí a *Deus sentado nun sillón azul* (1996) pasan bastantes anos.

Inquedo como é, emprega o seu tempo en actividades moi diversas, desde a tradución e a literatura infantil á biografía (*Vicente Risco, Curros Enríquez, Otero Pedrayo*), a edición e estudo de diversas obras galegas xa clásicas e a difusión de impagables coñecementos (*Conversas con Anxel Fole, Ramón Piñeiro. Unha vida por Galicia*). Palabras especiais e máis longas que as agora oportunas merece o seu labor xornalístico, que xunta á calidade literaria un pouco común enxeño crítico e unha vertente humana que día a día conquistan máis lectores.

Carlos Casares, que é membro de número da Real Academia Galega desde 1977, dirixe a Editorial Galaxia e a revista *Grial*. Exerceu a docencia ata que, en 1996, foi nomeado presidente do Consello da Cultura Galega, cargo no que sucede a Xosé Fernando Filgueira Valverde.

A nosa conversación desenvólvese, pois, cun dos homes máis dinámicos e máis representativos do que a Galicia de hoxe, por obra duns poucos obstinados coma el mesmo, chegou a ser.

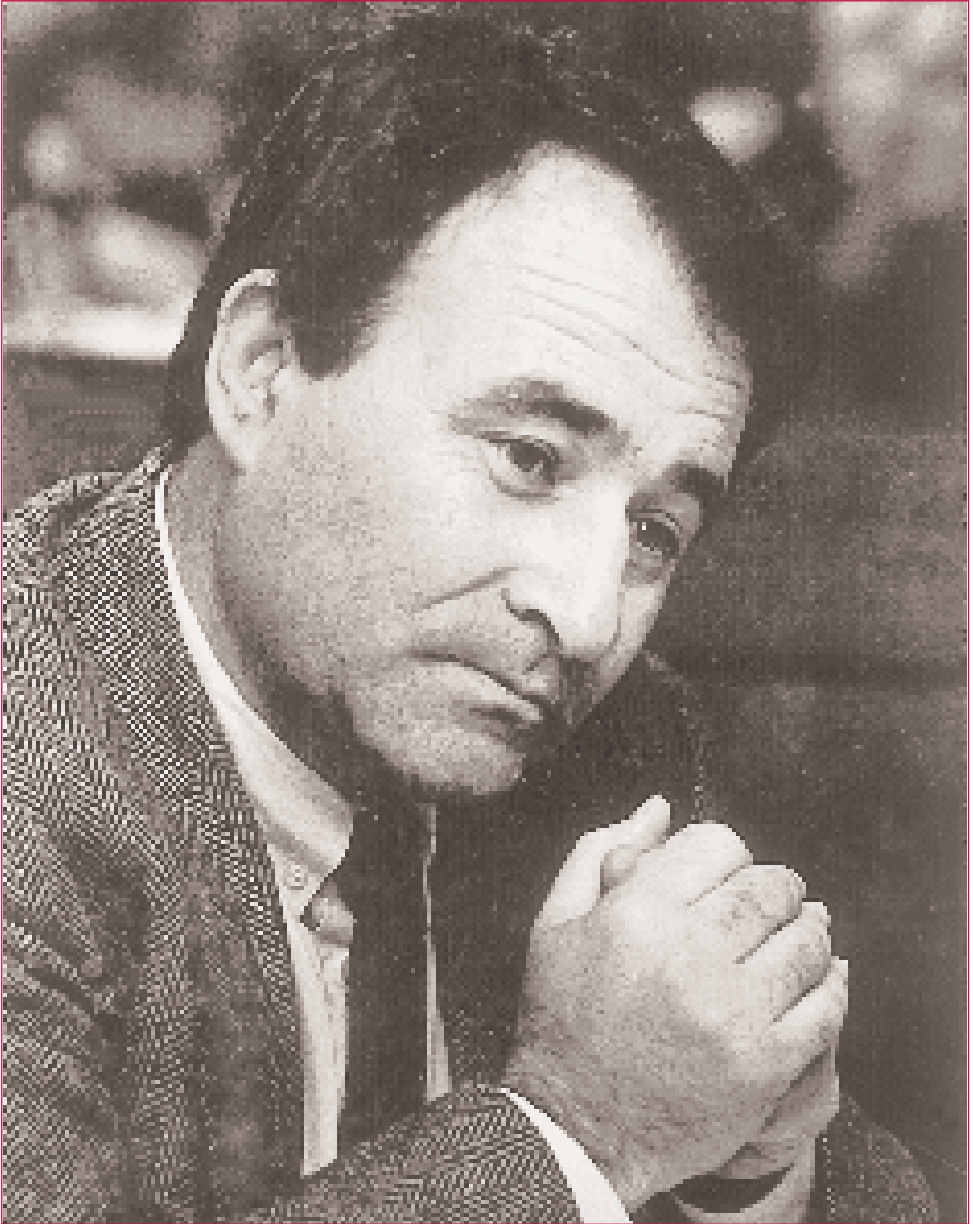

Foto Blanco

— *Vostede pasou os seus primeiros anos en Xinzo de Limia. ¿Cales son os máis vivos recordos da nenez? ¿Afeccionouse xa de pequeno á lectura?*

— Pasei os anos da nenez en Xinzo de Limia, pero tamén en Sabucedo, a dez kilómetros, onde tiña un tío médico. Alí podía saír só, sen a rapaza que nos sacaba de paseo ós meus irmáns e a min, e andar polo monte cos nenos das aldeas, indagar nos niños dos paxaros, facer trasnadas, inventar bombas. A pesar de tanta actividade, aínda me quedaba tempo para ler. Fun un lector voraz.

— *Mentres cursa o bacharelato en Ourense coñece a Vicente Risco, presidente*

dun xurado de contos de Nadal que vostede gañou. ¿Como xurdiu e como se desenvolveu aquela relación?

— Eu sabía de Risco polo meu pai, que fora alumno del. Polo tanto coñecía de referencias desde neno. Logo, cando empecei o bacharelato, intereseime máis pola súa figura. Observáboo pola rúa, miráboo na biblioteca pública, a onde acudía con frecuencia, e tiña ganas de coñecelo. A ocasión xurdiu cando gañei ese concurso e o meu profesor de literatura me levou a tomar café co xurado. Nada máis chegar, presentoume a Risco, que non me fixo caso. Ó cabo de media hora ou algo así, dixo que se marchaba, pois o señor que gañara o premio debía de ser un informal porque quedara en vir tomar café, pero non se presentara. Entón, o meu profesor díxolle: “¡Pero, don Vicente, se é este que está aquí!”. Risco, que era moi cegarato, miroume facendo unha especie de binóculo cos puños e dixo: “¡Pero se este é un rapaz!”. A continuación xa me fixo caso. Desde aquel día acudín á súa tertulia e tiven con el unha moi boa relación, a pesar da diferenza de idade.

— *¿Tratou tamén a Antón Risco?*

— Si, ó seu fillo Antón trateino tamén moito. Fomos bos amigos. Era un home intelixente, cunha devoción polo seu pai realmente exemplar.

— *¿Como era a vida dos universitarios santiagueses cando vostede estudiaba Filosofía e Letras? ¿Participaba Carlos Casares noutras actividades, ademais das propias das aulas?*

— Era unha universidade pequena, na que se podería dicir que nos coñecemos todos. Eu vivín no medio dun pequeno grupo de rapaces preocupados pola literatura, poetas e narradores, que o pasamos moi ben. Líamos moito, faciamos tertulias ata ben entrada a madrugada e non por eso deixabamos de estudar e sacar adiante as carreiras. Había tempo para todo.

— *¿Despuntaba xa a súa vocación política?*

— Unha parte das nosas preocupacións eran políticas. Eu participei en actividades clandestinas, que me causaron unha detención, xunto co profesor José

Luis Aranguren, alá pola primavera de 1967, pola mesma época na que publiquei o meu primeiro libro. Eran actividades destinadas a rebenta-lo SEU e loitar contra a dictadura, que ás veces consistían en reunións nas que se discutía o mundo desde Adán e Eva e outras na preparación dunha folga ou na distribución de *octavillas*.

— *¿Que lle supuxo a amizade de Ramón Piñeiro?*

— Para min, Piñeiro foi coma un pai e un amigo. Desde que nos coñecemos, a pesar da diferenza de idade, mantivemos unha relación cordial e intensa. Eu pasaba días na súa casa de Santiago e el viña pasar días á nosa casa de Vilariño, ás veces, semanas enteiras. Estiven con el na súa agonía, vivindo ó seu lado os últimos días da súa vida. Quero dicir que tivemos unha grande intimidade. Entre os dous non había segredos de ningún tipo. Sabiamos todo un do outro. Nunca admirei tanto a ninguén, o mesmo desde o punto de vista intelectual que do humano. Piñeiro foi un ser excepcional, irrepetible. Combinaba dúas virtudes que raramente se dan xuntas: unha intelixencia vivísimas e unha bondade extraordinaria.

— *Dos tempos de estudante universitario son as súas primeiras incursións serias na literatura de creación. ¿Lembra como naceu en vostede a necesidade de escribir?*

— Sei que empecei a escribir case de neno, pero non sabería dicir por qué. Moitas veces penso que tivo moito que ver en todo esto un magnífico profesor de Literatura, don Agustín Madarnás,

que lía en voz alta as miñas redaccións na clase e as comentaba literariamente. Foi así como descubrín a importancia do estilo.

— *En principio publicou relatos e poemas, máis tarde só contos e novelas. ¿Que razóns lle fixeron preferi-la narrativa?*

— Eu teño desde sempre unha visión puramente narrativa da vida. En realidade, gústame conta-lo mundo máis que pensar nel. Se me piden que fale de algo, que dea unha opinión ou exprese unha idea, dunha maneira espontánea pónome a contar. Ó final, sen pretendelo e quitándolle á palabra calquera contido didáctico ou moral, acabo facendo unha parábola.

— *¿Que coida de factura máis difícil, un conto ou unha novela? ¿Con que trazos esenciais diferenciamos un da outra?*

— Depende para quen. O conto pode ser un xénero moi complicado para quen non teña as virtudes que se requiren para ser un bo contista. O mesmo se pode dicir dunha novela. No fondo, as cousas son fáciles para uns e difíciles para outros. Eu sería incapaz de facer un caixón de madeira, pero resúltame relativamente fácil escribir un artigo. Supoño que para un carpinteiro será exactamente ó revés. Agora ben, entre conto e novela, non hai dúbida de que esta require un esforzo maior, aínda que non sexa máis que polo número de horas que lle hai que dedicar.

— *En Vento ferido xuntou vostede unha colección de contos, sombríos e líricos, relacionables polas súas técnicas coas liñas do*

experimentalismo europeo e americano. Cambio en tres, a súa primeira novela, considerada pola crítica como o seu texto formalmente máis atrevido, versa, non obstante, sobre a emigración, un tema clásico na literatura galega. ¿Trataba conscientemente de unir renovación e tradición?

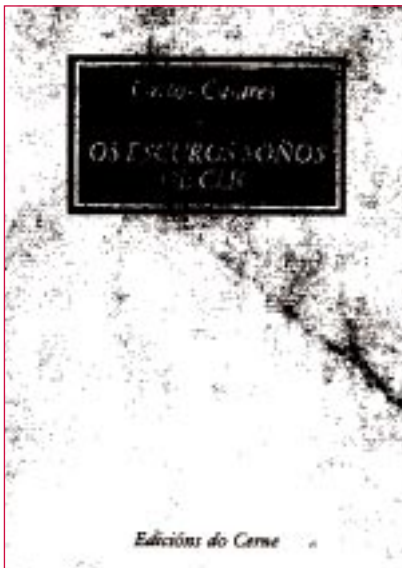
— Si, exactamente, esa foi a miña intención. Por un lado, non me gustaba o que se chamaba o ruralismo temático e o tradicionalismo formal da narrativa galega, pero tampouco me gustaba a deserción que da realidade galega facían os narradores xoves. Por eso quixen combinar un tema máis ou menos tóxico, como a emigración, cun tratamento formal máis ou menos audaz.

— *¿Que escritores foráneos lle interesaban máis por aqueles derradeiros anos da década dos sesenta?*

— Eu lía sen orde e sen devocións e sen fobias. Unhas veces gustábame un tipo de literatura e outras veces outra. Tiña, non obstante, algunhas fidelidades: Albert Camus, Cesare Pavese, algunhas cousas de Faulkner, os contos de Hemingway.

— *¿Propúxose unha distinta maneira de narrar en Xoguetes para un tempo prohibido? ¿Que hai de autobiográfico nesta novela?*

— En *Xoguetes para un tempo prohibido* seguía eu preocupado polos aspectos formais da novela, un asunto que agora a penas me interesa. Quería facer con ela a novela moderna dos universitarios do meu tempo. Neste sentido, hai nese libro elementos biográficos de varios amigos meus. Tamén hai cousas miñas. Por exemplo, en Mara tratei de retratar unha moza moi bonita que eu tivera, unha loira de melena longa, ollos

azuis e tipo espectacular que me trouxo tolo durante unha parte da miña mocidade. Pero tampouco Mara é exactamente aquela rapaza. A realidade que entra nunha novela acaba sendo modificada pola propia realidade en que consiste a literatura.

— *¿Pode dicirse que a inspiración dos seus relatos Os escuros soños de Clío, publicada preto dos oitenta, ten xa que ver con outras fontes?*

— Si. Cando publiquei ese libro quería facer unha literatura que non tivese que ver a penas coa experiencia, como os libros anteriores, senón coa imaxinación. Foi desde entón cando empecei a interesarme menos polos aspectos formais da narrativa.

— *¿De que autores galegos se recoñece admirador?*

— Gústanne os relatos de Dieste e de Cunqueiro. Como autor de contos, gústame Ferrín, sobre todo o Ferrín realista máis que o simbolista. Algúns contos de Manolo Rivas tamén son moi bos, especialmente o titulado “A lingua das bolboretas” do seu libro *¿Que me queres amor?* Naturalmente podería citar máis escritores.

— *No ano 1980, con Ilustrísima, acada a súa prosa unha excepcional madurez que en Os mortos daquel verán sorprende polo virtuosismo, non soamente expresivo senón tamén compositivo. Sen esquecerlo aprendido no período anterior, de experimentacións diversas, vaise asentando no que poderíamos chamar unha etapa de serenidade. Carlos Casares conquista unha expresión*

lingüística quintaesenciada, que latexaba xa nos seus primeiros escritos, e que agora se amosa plena de beleza e de eficacia. ¿Ata que punto pule vostede o que escribe? ¿Hai unhas normas elementais de estilo na xénese dunha prosa cristalina como a súa?

— Despois de moitos anos cheguei á conclusión, que por outra parte non ten demasiado de orixinal, de que a facilidade, a transparencia e a sinxeleza son sempre resultado do esforzo e a elaboración. Esas virtudes do estilo nunca se dan dun xeito espontáneo, senón que son froito do traballo, ás veces dun grande traballo. É o mesmo que sucede coa orde, que hai que conquistala. Só un bo lector pode darse conta desto. Eu teño lido sobre este asunto unhas tonterías tremendas, ás veces escritas por xente do oficio, que confunde a sinxeleza coa simpleza ou coa pobreza, todo para defen-

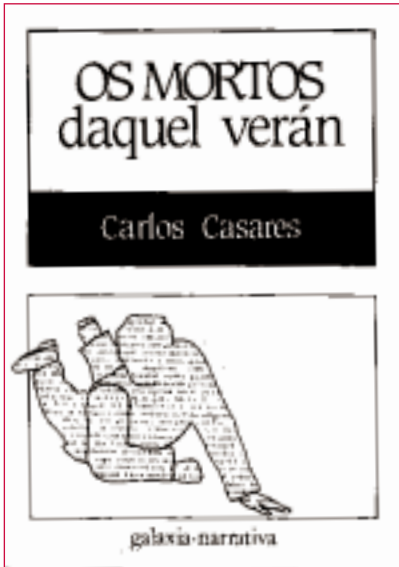
der concepcións da literatura diferentes, tan lexítimas como a que defendo eu. Escribir barroco é complicado, a min non me vai, pero hai magníficos escritores barrocos. Hainos tamén moi malos, por suposto.

— *No título da súa, polo momento, última novela, Deus sentado nun sillón azul, ¿tivo algo que ver o conto de Cortázar "Continuidad de los parques", no que un home, diante dunha ventá, le unha novela sentado nun sillón de terciopelo verde? E, dito dunha forma máis xeral, ¿de onde arrincan, como xorden as inspiracións temáticas en Casares?*

— Non, en absoluto. Esas coincidencias son relativamente frecuentes, pois reflexan situacións case tópicas ou universais. Para min, os temas xorden de maneiras moi diversas, case imprevisibles. Ás veces, dunha imaxe. Outras dunha reflexión ou dunha lectura ou dunha conversa.

— *Deus sentado nun sillón azul tivo, con moi raras excepcións, unha excelente acollida crítica tanto no seu orixinal galego coma na traducción castelá. Vostede negou que o antiheroe masculino fose Vicente Risco pero houbo quen mesmo afirmou coñece-los feitos relatados. ¿Podería facer algunha aclaración ó respecto?*

— Efectivamente, houbo algunha xente que quixo ver no protagonista da miña última novela a Vicente Risco. A este respecto, eu diría que aí subxace, en primeiro lugar, un apaixonante problema de tipo literario, é dicir, o da entidade dos personaxes novelescos, sobre o cal eu escribín algunhas páxinas a

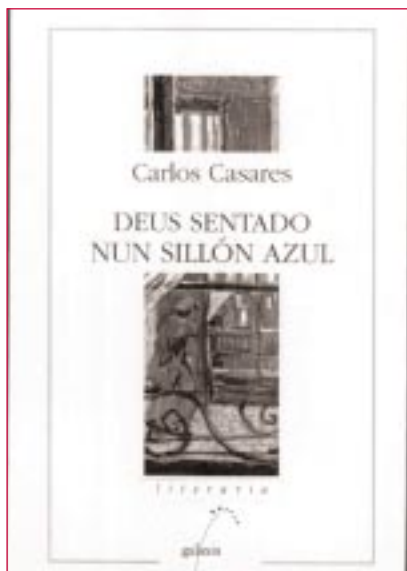
propósito dalgunha obra de Torrente Ballester, pois deuse a casualidade de que coñecín persoalmente a Lénuschka, unha das protagonistas de *Fragmentos de Apocalipsis*. Despois está o detalle máis ou menos anecdótico de se me inspirei en Risco, que é unha cousa, ou se o protagonista da novela pretende ser ou é un retrato de Risco, que sería unha cuestión diferente. Non tería sentido negar que o personaxe da novela ten algún parecido con Risco, sobre todo de tipo físico, pois resulta evidente. Carece de sentido, en cambio, aproveitar este feito para tirar unha conclusión falsa: que o protagonista é Vicente Risco. Sen entrar en cuestións de teoría literaria, ámbolos dous se parecen intelectual e moralmente como un garavanzo a unha castaña. O protagonista é, segundo dixo a miña traductora alemana, Elke Wehr, un símbolo da intelixencia sen moral.

Paréceme unha boa definición. Risco, en cambio, era un home intelixente, pero con moral. Se eu quixese retratar a Risco, faría unha novela moi distinta. Valinme dalgúns rasgos de Risco, incluso utilicei algún artigo del, que lle atribuí ó escritor protagonista da novela, da mesma maneira que lle colguei no seu haber artigos que escribín eu na miña sección diaria de *La Voz de Galicia*. Agora ben, como quería escribir unha novela sobre a responsabilidade dos intelectuais, que é un asunto que me fascina, e quería que ese intelectual pertencera máis ou menos a aquela xeración que en Alemaña chamaron da “revolución conservadora”, inspireime en parte, nos aspectos externos, en Vicente Risco, que era o único intelectual conservador que coñecía. Eso é todo.

— Na novela da que estamos a falar, *Deus sentado nun sillón azul*, a observación do que ocorre no presente filtrase a través dos ollos dunha muller que desde a ventá axexa sen descanso o seu vello namorado ata case traspasarlle, cos restos dun amor cheo de lembranzas, o protagonismo. Hai en toda a obra un influxo evidente do cine, mais non adopta vostede un narrador cámara. ¿Parecíalle moi plano? ¿Impedíalle rememora-lo pasado e renunciar á subxectividade?

— A técnica da novela, incluído o punto de vista, impuxéronse, como me ocorre sempre, dunha maneira espontánea, sen pensar nela. Polo tanto, non tería moito que dicir ó respecto.

— ¿Por que reproduciu tódolos diálogos en estilo indirecto? ¿Non era moi aventurado retardar desta maneira o ritmo narrativo? ¿Que efectos perseguía?

— Eu creo que os diálogos en estilo indirecto eran case obrigados, tendo en conta a técnica da novela. Posiblemente non funcionarían doutra maneira.

— *¿Que hai de satisfactorio e de difícil nas narracións para nenos? ¿É máis complicado aínda escribir teatro infantil, como tamén fixo vostede?*

— A literatura para nenos é literatura coas mesmas esixencias e dificultades que a literatura para adultos. Eu escribín algunhas cousas para nenos, pero sempre por razóns moi circunstanciais. Non me inspira especialmente.

— *¿Que relacións existen entre o periodismo literario, que con tanto éxito vostede practica, e a literatura?*

— O periodismo literario para min é literatura, igual que escribir un conto ou

unha novela. Dedícolle o mesmo esforzo. Sempre me gustou este tipo de periodismo, que descubrín de adolescente, cando lin por primeira vez a Julio Camba, concretamente *La rana viajera*, aquel libro do cal Luis Trabazo, un personaxe curioso, intelixente e arbitrario, nos dixo un día na tertulia a Antón Risco e mais a min: “¡Ah, *La rana viajera!* Está bien, pero ya sabéis que no hay rana.” Despois descubrín tamén as columnas de Risco, que me pareceron excelentes. Logo, Pla, que me resulta xenial. Tamén Torrente Ballester. Finalmente, en menor medida, César González Ruano. E non debemos esquecer tampouco a Azorín. Hai escritores que non fixeron máis que eso, pero teñen un posto na historia da literatura.

— *¿Cal é a función primordial do Consello da Cultura Galega que vostede preside?*

— O Consello da Cultura é unha importante institución na que están representadas as principais institucións culturais do país, é dicir, as tres universidades a través dos seus rectores, as academias, institutos universitarios, fundacións, personalidades a título individual, máis o Conselleiro de Cultura, que é membro nato. Somos un órgano autónomo e independente, de tipo consultivo, non ó servizo do goberno, senón das institucións autonómicas, incluído o Parlamento. Realizamos ademais estudos, facemos publicacións, organizamos congresos, debates. En total, no Consello traballan habitualmente, entre membros do plenario e das distintas comisións, arredor dunhas cen persoas.

— *¿Como ve o futuro da lingua galega?*

— Cunha ilusión moderadamente pesimista. Verémo-lo que se pode facer.

— *¿Vive vostede de cerca os problemas da reforma do Ensino Primario e Secundario? ¿Que opinión lle merece a situación que atravesamos país, alumnos e profesores?*

— A verdade é que hai xa tempo que me perdín no marasmo da reforma e todo eso. Non o sigo de cerca. Con todo, procuro saber cómo van as cousas a través dos meus antigos compañeiros. Dáme a impresión de que nos institutos os profesores están moi enfadados coa reforma. E creo que non lles falta razón.

— *Vostede é un home extraordinariamente activo e polifacético, o que xustifica a lentitude con que publica as obras que tantos lectores gozan. ¿Ten prevista algunha nova entrega de creación ou de ensaio?*

— Eu non teño na cabeza eso que se chama a carreira literaria, que obriga a moitos escritores a publicar un libro cada ano. Escribo cando me apetece e non me apetece sempre. Gústanme moitas cousas: papa-la mosca, falar cos amigos, xogar cos trens eléctricos, andar en moto, ler. Non hai tempo para todo. Ademais viaxo con frecuencia, que é outra cousa que tamén me gusta. A pesar de todo escribo bastante. Agora mesmo, cando

Carlos Casares por Siro López.

volva de Nova York, a onde vou todo o mes de setembro para dar un curso na City University of New York, entregarei na imprenta un libro de ensaios narrados ou algo así. Probablemente se vai chamar *Un país de palabras*. A min succédeme que cando vou a congresos sempre me sorprende a teima que teñen os escritores de imita-los filósofos e os profesores. Fano fatal. Eu creo que os escritores témo-la nosa propia linguaxe, que é máis metafórica ca conceptual, pero que nos permite pensar a través dela e explica-lo mundo e as cousas. Ese polo menos é o meu caso. Estes ensaios son reflexións, pero nas que reflexiono narrando, sobre literatura, sobre outros escritores, sobre pintura. Verémo-lo que sae de aí. Polo menos espero que a xente non se aburra.

Nas aulas da City University of New York escoitaranse, pois, as opinións dun dos máis acreditados homes das nosas letras. Nós acabamos de sentir aquel mesmo ton de voz, de nota-los acenos un pouco máis pausados que nos tempos antigos. Semellan pertencer a

quen comprende que a présa non resulta xeitosa compañeira cando o que se persegue é tan profundo como acadar fondura no feito de vivir.

Vigo, agosto de 1998

